

MARTIN ŠRAJER / 20. 3. 2017

Velká cesta

Mnohahodinové válečné velkofilmy *Osvobození* (1969), *Vojáci svobody* (1976) nebo *Boj o Moskvu* (1985) nemůžou být svým vyzněním vzdálenější ideovým východiskům tvorby českého spisovatele Jaroslava Haška. Přesto to byl režisér těchto eposů o hrdinství sovětských vojáků a soudruha Stalina, kdo v roce 1962 natočil jeden z haškovských filmů. Rozverně komediální *Velká cesta* splétá dohromady Haškův osud s motivy z jeho vrcholného díla *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*.

Ruský režisér Jurij Nikolajevič Ozerov (1921–2001) nastoupil do sovětského studia Mosfilm jako veterán druhé světové války. *Velká cesta* byla pro někdejšího důstojníka generálního štábu Rudé armády třetím celovečerním hraným filmem. Za námět koprodukčního sovětsko-československého snímku posloužilo období Haškova života za první světové války.^[1] Od umístění do blázince přes narukování do císařské armády ke zběhnutí k Rusům, účast ve Velké říjnové socialistické revoluci a jmenování Haška velitelem města Bugulmy. Jednotlivé epizody propojuje vedle postavy samotného spisovatele několik vedlejších figur, zejména vojín Straštiplka, který měl být předobrazem postavy Švejka (nikoliv náhodou jej ztvárnil Rudolf Hrušínský, jenž si Švejka zahrál ve dvou filmových adaptacích Karla Steklého).

Do hlavní role významného českého literáta byl k vlastnímu překvapení obsazen teprve třiadvacetiletý Josef Abrhám, obávající se, že diváci budou očekávat herce staršího a tělnatějšího: „Zpočátku jsem dost dobře nechápal, jak budu moci, při svém věku a vzhledu, hrát Haška. Vysloví se jméno Hašek a každý si mimovolně představí kulaťoučkého, komického Švejka z Ladových kreseb. Hašek a Švejk se ztotožnili. Co s tím? Podřídít se vžitě představě, nebo se přidržovat dokumentů? Tato otázka stála především před autory filmu. Rozhodli se pro třetí řešení. Vycházeli sice z dokumentů o Haškově životě, o jeho pobytu v Sovětském svazu – mnohé z nich u nás známe jen málo – ale nepřidrží se jich mechanicky.“^[2]

S komediálním nadhledem pojatý průřez událostmi, jež inspirovaly vznik *Osudů dobrého vojáka Švejka* (Hašek je zčásti popsal ve sbírce povídek *Velitelem města Bugulmy*), byl natáčen v Praze na Malé Straně, v ateliérech Mosfilmu a v ukrajinských exteriérech, které zastoupily bojiště první světové války. Natáčení se za českou stranu kromě herců jako poradce zúčastnil kdysi prominentní, ale později z Barrandova exkomunikovaný komunistický režisér Vladimír Vlček, který o jeho průběhu informoval v domácím tisku. Čtenáři tak mohli být Vlčkem včas varováni, že film není „dokumentárním zachycením Haškovy činnosti v Rusku, ale spíše emocionálním vyjádřením jeho vztahu k novému světu, který se tam zrodil, k Revoluci, ke komunismu.“ [3]

Proměna nekonformního umělce v uvědomělého bolševika poslušně plnícího stranické úkoly neodpovídá ani tolik realitě jako požadavku na to, jak měl být Hašek v socialistických zemích vnímán. Toto zkreslení skutečnosti je v závěru natolik nápadné, že na něj upozorňoval i dobový tisk: „*Velká cesta* je – alespoň pro západního diváka – nesmírně zajímavá a tím více litujeme, že její druhá polovina se odchyľuje od začátku a skutečnosti značně mytizuje.“ [4] Diváci obeznámení s Haškovým nejslavnějším dílem by zřejmě nesouhlasili ani s interpretací Švejka (resp. Straštiplky) jako bodrého blba, zatloukajícího hřebíky ručním granátem. V tomto ohledu ovšem autoři v zásadě jen přejali Hrušínského postavu z filmů *Dobrý voják Švejk* (1956) a *Poslušně hlásím* (1957).

Formu a styl filmu nejprve nechme popsat režiséra Ozerova: „Nechtěli jsme se vázat chronologickým vyprávěním děje – i když všechny události, líčené ve filmu, měly více či méně místo v Haškově biografii. Hlavním naším úkolem je vytvořit obraz Haška. Jeho vidění světa, přetvářené tvůrčím myšlením spisovatele. Odtud také pramení řešení řady scén do grotesky, určitá stylizace hereckých projevů a současně snaha o výraznou a pestrou inscenaci.“ Nikoliv jako autorský záměr, ale jako nouzové východisko můžeme výše citovaná slova chápat ve světle Vlčkovy poznámky: „Definitivní scénář se vlastně rodil ze dne na den a i při natáčení se často improvizovalo a vymýšlelo.“ [5]

Pásmo více či méně groteskních příhod nemá ambice přesáhnout hranice žánru směrem k protiválečné satíře. Sázka na lidovost, chvílemi ještě okatější než ve Steklého diptychu, se projevuje slovní i vizuální vulgaritou, jednoduchou situační komikou nebo rozvernými animovanými vsuvkami (z nichž jako kdyby přímo vystoupily živými herci

ztvárněné karikatury rakousko-uherských oficírů). Vzhledem k nepřítomnosti pevného dějového rámce a skutečnosti, že žádná z postav neprochází charakterovým vývojem (Haškovo rozhodnutí přidat se na stranu revoluce přichází zničehonic), snaží se Ozerov udržet pozornost diváků přemírou inscenační invence. Scény jsou občas „legračně“ zrychlené, kamera herce zabírá z nezvyklých úhlů a v netradičně komponovaných záběrech. To vše bez ohledu na skutečnost, nakolik jsou tyto stylistické excesy motivované potřebami příběhu.

Jako pojistky proti dojmu neucelenosti Ozerov využil mimoobrazového komentáře vypravěče, který nás nejenže provází celým filmem, ale v jednu chvíli dokonce zasahuje do vyprávění, když zastaví obraz a nechá změnit dějiště příběhu. Tento sebereflexivní zásah shůry sice působí stejně nahodile jako jiná tvůrčí rozhodnutí, ale gulášovitému výslednému tvaru nelze upřít schopnost diváka neustále něčím překvapovat. O tom, že ne pro všechny půjde o překvapení milá, svědčí uživatelská hodnocení na Česko-Slovenské filmové databázi. Někteří z předních uživatelů filmu udělili jedinou (rudou) hvězdičku, jiní neváhali sáhnout po nejvyšším hodnocení.

Sami se budete moci nechat *Velkou cestou* překvapit v úterý 21. března od 18:00 v kině Ponrepo.

Velká cesta/Bolšaja doroga (Svaz sovětských socialistických

republik, ČSSR, 1962). Režie: Jurij Ozerov, scénář: Georgij Mdivani, kamera: Igor Černych, hudba: Karen Chačaturjan, zvuk: Boris Volskij, dramaturgie: Edgar Smirnov, architekt: Alexandr Mjagkov, hrají: Josef Abrhám, Rudolf Hrušínský, Inna Gulaja, Jaroslav Marvan, František Filipovský, Jurij Jakovlev, Alexandr Kutěpov, Nikolaj Griňko a další. Mosfilm, FS Barrandov, 97 minut.

Poznámky:

[1] *Velká cesta* není prvním filmem o Haškovi. Podkladem pro němou komedii Svatopluka Innemanna *Ve dvou se to lépe táhne* (1928) byly společné příhody pražských bohémů Jaroslava Haška a Zdeňka Matěje Kuděje. Do stejného prostředí byl zasazen *Poslední bohém* (1931), rovněž v režii Svatopluka Innemanna. Haška si v něm zahrál Saša Rašilov.

[2] Abrhám, Josef, *Velká cesta s Haškem...* *Kino* 1962, r. 17, č. 16 (9. 8.), s. 9.

[3] Vlček, Vladimír, *Kino* 1963, r. 18, č. 2 (17. 1.), s. 11.

[4] Švejk v Moskvě. *Film a doba* 1963, r. 9, č. 11, s. 571.

[5] Bergl, M., *Velká cesta*. *Záběr* 1962, r. 12, č. 13 (25. 7.), s. 3.